

عُمْدَةُ السَّالِكِ وَعُدَّةُ النَّاسِكِ

تأليف:

شهاب الدين ابوالعباس أحمد بن النقيب المصري

وفات:

سال ٧٦٩ هجری قمری

ترجمه، تحقیق، تفریح احادیث و بیان دلائل:

سید مسلم تفتدار

مدرسه امیریہ

جزیره قشم – گیاهدان

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وَلَا يَجِبُ صَوْمُ رَمَضَانَ إِلَّا بِرُؤْيَةِ الْهَلَالِ، فَإِنْ غَمَّ وَجَبَ اسْتِكْمَالُ شَعْبَانَ ثَلَاثِينَ^۱،
ثُمَّ يَصُومُونَ. فَإِنْ رُؤِيَ نَهَارًا فَهُوَ لِلَّيْلَةِ الْمُسْتَقْبَلَةِ^۲.

روزه رمضان واجب نمی شود مگر با دیدن هلال [رمضان]؛ پس اگر [هلال] ناپدید بود تکمیل سی روز شعبان واجب می شود سپس روزه می گیرند. اگر [هلال] در روز دیده شد آن برای شب مستقبل است.^۳

وَإِنْ رُؤِيَ فِي بَلَدٍ دُونَ بَلَدٍ فَإِنْ تَقَارَبَا عَمَّ الْحُكْمُ وَإِلَّا فَلَا. وَالْبُعْدُ بِاخْتِلَافِ
الْمَطَالِعِ كَالْحِجَازِ وَالْعِرَاقِ وَمِصْرَ؛ وَقِيلَ: بِمَسَافَةِ الْقَصْرِ.

۱. قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَوْ قَالَ: قَالَ أَبُو الْقَاسِمِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «صُومُوا لِرُؤْيِهِ وَأَفْطِرُوا لِرُؤْيَيْهِ، فَإِنْ غَمِّيَ عَلَيْكُمْ فَأَكْمِلُوا عِدَّةَ شَعْبَانَ ثَلَاثِينَ». البخاري ۱۹۰۹.

(عَمِّي) من الغباوة وهي عدم الفطنة وهو استعارة لخبثاء الهلال. وفي رواية مسلم ۱۰۸۱: فَإِنْ غَمِّيَ عَلَيْكُمْ.
۲. عَنْ أَبِي وَائِلٍ، قَالَ: جَاءَنَا كِتَابُ عُمَرَ وَنَحْنُ بِحَانَقِينَ: إِنَّ الْأَهْلَةَ بَعْضُهَا أَكْبَرُ مِنْ بَعْضٍ، "فَإِذَا رَأَيْتُمْ الْهَلَالَ نَهَارًا فَلَا تُفْطِرُوا حَتَّى تُمْسُوا، إِلَّا أَنْ يَشْهَدَ رَجُلَانِ مُسْلِمَانِ أَنَّهُمَا أَهْلَاهُ بِالْأَمْسِ عَشِيَّتَهُ". السنن الكبرى للبيهقي ۷۹۸۲.

عَنْ سَالِمِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ: أَنَّ أَنَسًا رَأَوْا هَلَالَ الْفِطْرِ نَهَارًا، فَأَتَمَّ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ صِيَامَهُ إِلَى اللَّيْلِ، وَقَالَ: "لَا، حَتَّى يَرَى مِنْ حَيْثُ يَرَى بِاللَّيْلِ". السنن الكبرى للبيهقي ۷۹۸۶.

أَحْبَرَنَا مَالِكٌ أَنَّهُ بَلَغَهُ أَنَّ الْهَلَالَ رُئِيَ فِي زَمَنِ عُمَانَ بْنِ عَقَانَ بِعَشِيِّ فَلَمْ يُفْطِرْ عُثْمَانُ حَتَّى غَابَتِ الشَّمْسُ. الأم.

۳. مثلاً روز سی ام شعبان، هلال دیده شد تأثیری ندارد و آن روز، سی ام شعبان باقی می ماند، فرقی ندارد که قبل از زوال یا بعد از زوال دیده شود.

۴. عَنْ مُحَمَّدٍ وَهُوَ ابْنُ أَبِي حَزْمَةَ، عَنْ كُرَيْبٍ، أَنَّ أُمَّ الْفَضْلِ بِنْتَ الْحَارِثِ، بَعَثَتْهُ إِلَى مُعَاوِيَةَ بِالشَّامِ، قَالَ: فَقَدِمْتُ الشَّامَ، فَقَضَيْتُ حَاجَتَهَا، وَاسْتَهَلَّ عَلَيَّ رَمَضَانُ وَأَنَا بِالشَّامِ، فَرَأَيْتُ الْهَلَالَ لَيْلَةَ الْجُمُعَةِ، ثُمَّ قَدِمْتُ الْمَدِينَةَ فِي آخِرِ الشَّهْرِ، فَسَأَلَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، ثُمَّ ذَكَرَ الْهَلَالَ فَقَالَ: مَتَى رَأَيْتُمُ الْهَلَالَ؟ فَقُلْتُ: رَأَيْتَاهُ لَيْلَةَ الْجُمُعَةِ، فَقَالَ: أَنْتَ رَأَيْتَهُ؟ فَقُلْتُ: نَعَمْ، وَرَأَاهُ النَّاسُ، وَصَامُوا وَصَامَ مُعَاوِيَةُ، فَقَالَ: "لَكِنَّا رَأَيْنَاهُ لَيْلَةَ السَّبْتِ، فَلَا نَزَالَ نَصُومُ حَتَّى نُكْمِلَ ثَلَاثِينَ، أَوْ نَرَاهُ، فَقُلْتُ: أَوْ لَا تَكْتَفِي بِرُؤْيِي مُعَاوِيَةَ وَصِيَامِهِ؟

اگر [هلال] در شهری به غیر از شهر دیگر دیده شود: اگر [دو شهر] به هم نزدیک بودند حکم عام می‌شود و اگر نه [دور بودند] پس نه [به هر شهری حکم جداگانه‌ای داده می‌شود]. دوری با اختلاف مطالع است، مانند: حجاز و عراق و مصر؛ و قول ضعیفی است که به مسافت قصر است.

وَيُقْبَلُ فِي رَمَضَانَ بِالنِّسْبَةِ إِلَى الصَّوْمِ عَدْلٌ وَاحِدٌ ذَكَرُ حُرِّ مُكَلَّفٍ^۶. وَلَا يُقْبَلُ فِي سَائِرِ الشُّهُورِ إِلَّا عَدْلَانِ. وَلَوْ عَرَفَ رَجُلٌ بِالْحِسَابِ وَالنُّجُومِ أَنَّ عَدًّا مِنْ رَمَضَانَ لَمْ يَجِبِ الصَّوْمُ، لَكِنْ يَجُوزُ لِلْحَاسِبِ وَالْمُنَجِّمِ فَقَطْ.

در [هلال] رمضان به نسبت روزه پذیرفته می‌شود [شهادت]: یک مرد عادل آزاد مکلف. و در بقیه ماه‌ها پذیرفته نمی‌شود مگر [گواهی] دو مرد عادل.

و اگر شخصی با حساب [منازل ماه] و ستاره‌شناسی [با طلوع ستاره فلانی] دانست که فردا از رمضان است روزه واجب نمی‌شود اما تنها برای حسابگر و ستاره‌شناس جایز است.

وَإِنْ اشْتَبَهَتِ الشُّهُورُ عَلَى أَسِيرٍ وَنَحْوِهِ اجْتَهَادٌ وَجُوبًا وَصَامَ؛ فَإِنْ اسْتَمَرَ الْإِشْكَالَ، أَوْ وَافَقَ رَمَضَانَ، أَوْ مَا بَعْدَهُ، صَحَّ؛ وَإِنْ وَافَقَ مَا قَبْلَهُ، لَمْ يَصَحَّ.

و اگر ماه‌ها بر اسیری و مانندش نامعلوم شد واجب است که اجتهاد کند و روزه بگیرد؛ پس اگر اشکال استمرار پیدا کرد [و حقیقت معلوم نشد]، یا [اجتهادش] با رمضان موافق آمد، یا [اجتهادش] با بعد از رمضان [موافق آمد]، صحیح است؛ و اگر [اجتهادش] با ما قبل از رمضان موافق آمد، صحیح نشده است.

وَشَرَطُ الصَّوْمِ: النَّيَّةُ^۷، وَالْإِمْسَاكُ عَنِ الْمَفْطَرَاتِ^۸. فَيَنْوِي لِكُلِّ يَوْمٍ. فَإِنْ كَانَ فَرَضًا، وَجَبَ تَعْيِينُهُ وَتَبْيِيئُهُ مِنَ اللَّيْلِ^۹.

فَقَالَ: لَا، هَكَذَا أَمَرَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ " وَشَكَّ يَحْيَى بْنُ يَحْيَى فِي نَكْتَفِي أَوْ تَكْتَفِي. مسلم ۱۰۸۷.

^۵. في نسخة: في هلالِ رَمَضَانَ.

^۶. عن ابنِ عُمَرَ قَالَ: «تَرَأَى النَّاسُ الْهَيْلَالَ»، فَأَحْبَرْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَيُّ رَأْيْتُهُ فَصَامَهُ، وَأَمَرَ النَّاسَ بِصِيَامِهِ". صحيح، أبو داود ۲۳۴۲.

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: جَاءَ أَعْرَابِيٌّ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: إِنِّي رَأَيْتُ الْهَيْلَالَ، قَالَ الْحَسَنُ فِي حَدِيثِهِ يَعْنِي رَمَضَانَ، فَقَالَ: «أَتَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ»، قَالَ: نَعَمْ، قَالَ: «أَتَشْهَدُ أَنْ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ؟»، قَالَ: نَعَمْ، قَالَ: «يَا بِلَالُ، أَدِّنْ فِي النَّاسِ فَلْيَصُومُوا عَدًّا». أبو داود ۲۳۴۰.

و شرط روزه: نیت، و دست کشیدن از باطل کننده‌های روزه است. پس برای هر روزی نیت می‌کند. اگر [روزه] فرض بود تعیین نیت و واقع کردن نیت از شب واجب می‌شود.

وَأَكْمَلُهُ: أَنْ يَنْوِيَ صَوْمَ غَدٍ ' عَنْ أَدَاءِ فَرَضِ رَمَضَانَ هَذِهِ السَّنَةِ لِلَّهِ تَعَالَى. وَلَوْ أَخْبَرَهُ بِالرُّؤْيَةِ لَيْلَةَ الشَّكِّ مَنْ يَثْبُؤُ بِهِ مِمَّنْ لَا يَقْبَلُهُ الْحَاكِمُ، مِنْ نِسْوَةٍ وَعَبِيدٍ وَصَبْيَانٍ، فَتَوَى بِنَاءٍ عَلَى ذَلِكَ فَكَانَ مِنْهُ، صَحَّ.

کامل‌ترین آن: آنکه نیت روزه فردا کند از ادای فرض رمضان این سال برای خداوند متعال. و اگر در شب شک، کسی به دیدن [هلال] به او خبر داد که به او اعتماد دارد از کسی که حاکم [شهادت] او را قبول ندارد از زنان و بردگان و بچه‌گان، پس بنابر آن [خبر] نیت کرد پس [به یقین معلوم شد که آن روز شک] از رمضان بوده است؛ [روزه] صحیح است.

وَإِنْ نَوَاهُ مِنْ غَيْرِ إِخْبَارٍ أَحَدٍ فَكَانَ مِنْهُ، لَمْ يَصِحَّ؛ سَوَاءٌ جَزَمَ النَّيَّةَ، أَوْ تَرَدَّدَ، فَقَالَ: إِنْ كَانَ رَمَضَانَ فَأَنَا صَائِمٌ وَإِلَّا فَمُفْطِرٌ.

و اگر [در ابتدای رمضان] بدون خبر آوردن کسی، نیت رمضان آورد و از رمضان شد، صحیح نشده است؛ یکسان است که در نیت، جازم باشد، یا متردد باشد و بگوید: «اگر [فردا] رمضان باشد پس من روزه‌ام و اگر نه پس من روزه نیستم».

وَلَوْ قَالَ لَيْلَةَ الثَّلَاثِينَ مِنْ رَمَضَانَ: إِنْ كَانَ الْغَدُ مِنْ رَمَضَانَ فَأَنَا صَائِمٌ وَإِلَّا فَمُفْطِرٌ؛ فَكَانَ مِنْ رَمَضَانَ؛ صَحَّ. وَيَصِحُّ النَّفْلُ بِنِيَّةٍ مُطْلَقَةٍ قَبْلَ الزَّوَالِ^{١٠}.

^٧ . قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ، وَإِنَّمَا لِكُلِّ امْرِئٍ مَا نَوَى». البخاري ١.

^٨ . لقوله تعالى: ﴿وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ ثُمَّ أَتُمُوا الصِّيَامَ إِلَى اللَّيْلِ﴾. البقرة/١٨٧.

^٩ . قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ لَمْ يَجْمَعْ الصِّيَامَ قَبْلَ الْفَجْرِ، فَلَا صِيَامَ لَهُ». صحيح، النسائي ٢٤٥٤.

^{١٠} . قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ لَمْ يُبَيِّنِ الصِّيَامَ قَبْلَ الْفَجْرِ، فَلَا صِيَامَ لَهُ. صحيح، النسائي ٢٣٣١.

^{١١} . در نسخه ٦: «إِنْ كَانَ الْغَدُ مِنْ رَمَضَانَ» آمده که «الْغَدُ» اسم کان و مرفوع اعراب کرده می‌شود. این عبارت با قواعد عربی مستقیم، و در برخی از کتاب‌های فقهی چنین نگارش شده است. اما در بقیه نسخه‌ها «إِنْ كَانَ غَدًا مِنْ رَمَضَانَ» آمده که در آن، اسم کان دیده نمی‌شود و در برخی از کتاب‌های فقهی نیز چنین آمده است. به فتح المسالك رجوع شود که در مورد اعراب و تأویلات پیرامون آن توضیح داده شده است.

و اگر شب سی‌ام از رمضان گفت: «اگر فردا از رمضان باشد پس من روزه‌ام و اگر نه من روزه نیستم»، پس از رمضان شد، صحیح است.

روزه سنت با نیت مطلق در قبل از زوال صحیح می‌شود.

وَإِنْ [۱] أَكَلَ؛ [۲] أَوْ شَرِبَ؛ [۳] أَوْ اسْتَعَطَ؛ [۴] أَوْ احْتَقَنَ؛ [۵] أَوْ صَبَّ فِي أُذُنِهِ، فَوَصَلَ دِمَاغَهُ؛ [۶] أَوْ أَدَخَلَ إِصْبَعًا أَوْ غَيْرَهُ فِي دُبُرِهِ، أَوْ قُبُلِهَا وَرَاءَ مَا يَبْدُو عِنْدَ الْقَعْدَةِ؛ [۷] أَوْ وَصَلَ إِلَى جَوْفِهِ شَيْءٌ مِنْ طَعْنَةٍ أَوْ دَوَاءٍ؛ [۸] أَوْ تَقْيَأَ؛ [۹] أَوْ جَامَعَ؛ [۱۰] أَوْ بَاشَرَ فِيمَا دُونَ الْفَرْجِ، فَأَنْزَلَ؛ [۱۱] أَوْ اسْتَمْنَى، فَأَنْزَلَ؛ [۱۲] أَوْ بَالَعَ فِي مَضْمَضَةٍ وَاسْتِنشَاقٍ، فَزَلَّ جَوْفَهُ؛ [۱۳] أَوْ أَخْرَجَ رِيْقَهُ مِنْ فِيهِ، كَمَا إِذَا جَرَّ الْحَيْطُ فِي فِيهِ عِنْدَ قَتْلِهِ، فَانْفَصَلَ عَلَيْهِ رِيْقٌ، ثُمَّ رَدَّهُ، وَبَلَغَ رِيْقَهُ؛ [۱۴] أَوْ بَلَغَ رِيْقَهُ مُتَعَيِّرًا، كَمَا إِذَا قَتَلَ حَيْطًا، فَتَعَيَّرَ بِصَبْغِهِ؛ [۱۵] أَوْ كَانَ نَجَسًا، كَمَا إِذَا دَمِيَ فَمُهُ، فَبَصَقَ حَتَّى صَفَا رِيْقُهُ وَلَمْ يَغْسِلْهُ؛ [۱۶] أَوْ ابْتَلَعَ نُخَامَةً مِنْ أَفْصَى الْفَمِ، وَقَدَرَ عَلَى قَطْعِهَا وَجَحَّهَا، فَتَرَكَهَا حَتَّى نَزَلَتْ؛ [۱۷] أَوْ طَلَعَ الْفَجْرُ وَهُوَ مُجَامِعٌ، فَاسْتَدَامَ وَلَوْ لِحْظَةً؛ وَهُوَ فِي جَمِيعِ ذَلِكَ ذَاكِرٌ لِلصَّوْمِ، عَالِمٌ بِالتَّحْرِيمِ، بَطَلَ صَوْمُهُ، وَعَلَيْهِ الْقَضَاءُ، وَإِمْسَاكُ بَقِيَّةِ النَّهَارِ.

اگر [۱] خورد؛ [۲] یا نوشید؛ [۳] یا دارو در بینی فرستاد؛ [۴] یا دارو در شرمگاه فرستاد؛ [۵] یا [دارو] در گوشش ریخت و به مغزش رسید؛ [۶] یا انگشت یا غیر آن در مقعدش داخل کرد یا زن در شرمگاه جلو، ماورای آنچه به هنگام نشستن ظاهر می‌شود [انگشت یا غیر آن داخل کرد]؛ [۷] یا با چیزی از ضربه یا دارو به جوف او رسید؛ [۸] یا به عمد استفراغ کرد؛ [۹] یا جماع کرد؛ [۱۰] یا در جایی غیر از شرمگاه، عشق‌بازی کرد و منی نازل شد؛ [۱۱] یا استمنا کرد؛ [۱۲] یا در مضمضه و استنشاق زیاده‌روی کرد پس به جوفش پایین رفت؛ [۱۳] یا بزاقش از دهانش بیرون آورد، مانند اینکه هنگام بافتن، ریسمانی را در دهانش کشید پس بزاق بر آن جدا شد سپس آن را بازگرداند و بزاقش را بلعید؛ [۱۴] یا بزاقش را بلعید در حالی که تغییر خورده بود مانند اینکه ریسمانی را بافت پس با رنگش تغییر کرد؛ [۱۵] یا [بزاق]

۱۲ . عَنْ عَائِشَةَ أُمِّ الْمُؤْمِنِينَ، قَالَتْ: دَخَلَ عَلَيَّ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَاتَ يَوْمٍ فَقَالَ: «هَلْ عِنْدَكُمْ شَيْءٌ؟» فَقُلْنَا: لَا، قَالَ: «فِيَّيْ إِذَنْ صَائِمٌ» ثُمَّ أَنَا نَا يَوْمًا آخَرَ فَقُلْنَا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَهْدِي لَنَا حَيْسٌ فَقَالَ: «أَرَيْنِيهِ، فَلَقَدْ أَصْبَحْتُ صَائِمًا» فَأَكَلَ. مسلم ۱۱۵۴.

۱۳ . فِي بَعْضِ النُّسخ: أَوْ.

نجس بود مانند اینکه دهانش خون آلود شد پس بزاق ریخت تا اینکه بزاقش شفاف شد و آن را نَشُست؛ [١٦] یا خلط سینه از انتهای دهان بلعید و قدرت بر قطع آن و پرتاب آن داشت ولی آن را رها کرد تا اینکه پایین رفت؛ [١٧] یا فجر زد و او در حال جماع بود پس ادامه پیدا کرد و اگر چه یک لحظه باشد؛ و او در تمامی این [هفده مساله] یادآور روزه و آگاه به حرام بودن باشد، روزه اش باطل است و قضا و امساک بقیه روز بر او واجب است.

وَصَابِطُ الْمُفْطَرِّ: وَصُولُ عَيْنٍ وَإِنْ قَلَّتْ مِنْ مَنْفَعِدِ مَفْتُوحٍ إِلَى جَوْفٍ؛ وَالْجِمَاعُ؛ وَالْإِنْزَالُ عَنِ مُبَاشَرَةٍ أَوْ اسْتِمْنَاءٍ؛ عَالِمًا بِالتَّحْرِيمِ، ذَاكِرًا لِلصَّوْمِ.

قاعده باطل کننده‌ها: رسیدن ذاتی و اگر چه کم باشد از سوراخ باز به جوف؛ و جماع؛ و نازل شدن منی از عشق بازی یا استمنا؛ در حالی که آگاه به تحریم و یادآور روزه باشد.

^{١٤} . لِقَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ ثُمَّ أَتُمُوا الصِّيَامَ إِلَى اللَّيْلِ وَلَا تُبَاشِرُوهُنَّ وَأَنْتُمْ عَاكِفُونَ فِي الْمَسَاجِدِ﴾. البقرة/١٨٧.